

Handreiking samenwerken met ouders in zorgtrajecten

Landelijk steunpunt ZAT

Nederlands Jeugdinstituut
ZAT Infolijn t (030) 230 64 81
e infozat@nji.nl
i www.zat.nl

1. Inleiding

Om leerlingen optimale ontwikkelingskansen te bieden is samenwerking tussen school en ouders van groot belang. Een positief en regelmatig contact tussen school en ouders, een partnerschap, bevordert de ontwikkeling en het leren van jeugdigen. Onder dit partnerschap wordt verstaan: een proces waarin school en ouders er op uit zijn elkaar wederzijds te ondersteunen en waarin ze proberen hun bijdrage aan de opvoeding van het kind op elkaar af te stemmen, met als doel, het leren, de motivatie en de ontwikkeling van het kind te bevorderen. In deze notitie wordt belicht waarom samenwerking met ouders van belang is, zowel bij jonge kinderen, als bij jongeren en jongvolwassenen. Die samenwerking met ouders is van belang voor alle leerlingen en moet derhalve onderdeel zijn van algemeen schoolbeleid, maar het is met name belangrijk wanneer er extra zorg nodig is rond een jeugdige. En hoewel dit een evidentie lijkt, is dit nog allerminst een vanzelfsprekendheid.

In deze notitie wordt beschreven waarom dat partnerschap belangrijk is en op welke momenten in het zorgtraject, vanaf signalering tot en met de afsluiting van het traject, contactmomenten met ouders nodig zijn. Voorts worden handvatten geboden voor het realiseren van dat partnerschap met ouders. In de bijlagen is informatie opgenomen over mogelijkheden die de school ter beschikking staan wanneer de ouders elke samenwerking weigeren en er toch serieuze zorgen bestaan rond het kind. Tevens is een voorbeeldtekst opgenomen voor de schoolgids over de samenwerking met ouders in het zorgtraject.

En er is een voorbeeldfolder ontwikkeld, die aan ouders uitgereikt kan worden wanneer zij met het ZAT te maken krijgen. Vanwege de onmisbaarheid van ouders bij zorgen rond jonge leerlingen is de focus van deze notitie vooral, doch niet uitsluitend, gericht op het primair onderwijs.

2. Het belang van samenwerking met ouders

De ontwikkeling van een jeugdige is er bij gebaat dat scholen en ouders, beide vanuit hun eigen rol, samenwerken in hun pedagogische taak ten behoeve van kinderen / jongeren. Juist door hun uiteenlopende ervaringen met, kennis van en kijk op het kind kunnen ze elkaar heel goed aanvullen en ondersteunen. Het gezin heeft de meeste invloed op de persoonlijke ontwikkeling van een individu. Ouders hebben over het algemeen een betere kijk op het welbevinden van hun kind, de emotionele stabiliteit en zicht op hoe het kind de school ervaart. Scholen

daarentegen hebben over het algemeen een betere kijk op de cognitieve ontwikkeling en het (sociaal) gedrag van leerlingen in de schoolcontext. Bundeling van die kennis en ervaring komt de pedagogische aanpak van een kind ten goede.

Een kind voelt zich ook meer 'gekend' wanneer de school op de hoogte is van de situatie en de aanpak thuis en wanneer ouders op de hoogte zijn van de situatie en de aanpak op school. Dat biedt voor kinderen veiligheid. Bovendien blijkt dat indien de ouders door de school betrokken worden bij de opleiding van hun kind, de scores van de leerlingen op inzet/prestaties dan hoger liggen. Samenwerking tussen school en ouders biedt ook de mogelijkheid om tot meer afstemming tussen beide leefmilieus te komen. Bij grote discrepanties hiertussen is er meer kans dat het kind in verwarring wordt gebracht over normen, regels en wenselijk gedrag. Een kind is dan ook het meest gebaat bij een zo veel mogelijk overeenkomende (pedagogische) benadering. Zeker wanneer er extra zorg nodig is om de ontwikkeling van een kind in goede banen te leiden, vergroot congruentie tussen de aanpak in de twee belangrijkste opvoedingsmilieus van het kind, gezin en school, de kans van slagen van een interventie.

Een positieve en stimulerende houding van ouders ten opzichte van school en leren bevordert de ontwikkeling van een kind. Die houding van ouders ontstaat gemakkelijker wanneer scholen hen serieus nemen in hun kennis van het kind en wanneer zij ouders van meet af aan betrekken bij wat er gebeurt in de schoolsituatie en de ontwikkeling van hun kind op school. Dat voorkomt ook dat ouders zich overvallen voelen als er op enig moment een belemmering in de ontwikkeling van het kind geconstateerd wordt. Er is dan al een basis van wederzijds vertrouwen gelegd, ouders voelen zich (h)erkend, waardoor er gezamenlijkheid kan ontstaan in het zoeken naar en werken aan een juiste aanpak, zowel op school als thuis.

Wanneer er zorgen bestaan over de ontwikkeling van een leerling is de samenwerking met ouders des te meer van belang. Zeker bij jonge kinderen zijn ouders cruciaal als partner in het zorgtraject. Soms zijn ouders zelf deel van het probleem, bijvoorbeeld bij verstoorde gezinsomstandigheden of bij opvoedingsonmacht van ouders. Maar ouders zijn vrijwel altijd voorwaardelijk voor (een deel van) de oplossing. Nog afgezien van het feit dat hun toestemming nodig is voor interventies, waarbij externe hulpverleners betrokken zijn.

Wanneer kinderen ouder worden, verandert de rol en de betrokkenheid van de ouders bij het leren en de ontwikkeling van de jongere op school. De leerling krijgt een grotere eigen verantwoordelijkheid voor haar/ zijn ontwikkeling. De ouder en de leerling worden meer gelijkwaardige partners in het contact met de school. Vanaf de zestienjarige leeftijd mag de leerling de inhoud en de omvang van het contact richting de ouders zelfs steeds meer bepalen. Ouders staan in het voortgezet onderwijs op grotere afstand van de school. Ze komen er nog maar af en toe binnen en de contacten met de school zijn veel beperkter en minder vanzelfsprekend als in het basisonderwijs. Vaak is er pas echt contact van de school met ouders als er iets 'fout gaat' met de leerling.

Maar ook al ontwikkelen jongeren zich meer en meer zelfstandig, en onder invloed van leeftijdgenoten, toch blijven ook in deze ontwikkelingsfase ouders belangrijk. Juist in deze leeftijdfase zijn jongeren zeer gevoelig voor de verschillen tussen de leefmilieus school en thuis. Dat kan tot verwarring, verzet of gedragsproblemen leiden. Dus ook voor het voortgezet onderwijs is het van belang te investeren in een goede samenwerkingsrelatie met ouders, bij voorkeur voordat er sprake is van problemen. Dat is nog niet overal een gangbare praktijk en ook niet zo eenvoudig, zowel voor de school als voor de ouders niet. Jongeren willen immers vaak niet meer dat ouders zich nog met hun leven buiten het gezin bemoeien. Toch kan de pedagogische benadering van de school versterkt worden wanneer mentoren en docenten de ervaringskennis van ouders over hun kinderen benutten. Zeker wanneer er extra zorg nodig is ten behoeve van de ontwikkeling van de leerling geldt dat gezamenlijk optrekken van school en ouders hierin vaak het effect van de aanpak vergroot, met name wanneer een deel van de oorzaak van de problemen in de gezinssituatie ligt. Voor jongeren onder de 16 is de toestemming van ouders voor het inschakelen van externe hulpverlening nog nodig. Ook hier geldt weer dat partnerschap met ouders eerder moet beginnen dan wanneer het 'fout' gaat. Dit vraagt ook van het voortgezet onderwijs dat meer wordt nagedacht over het positief betrekken van ouders bij de school(ontwikkeling) van hun kind.

Bij leerlingen in het middelbaar beroepsonderwijs is de samenwerking met ouders nog minder voor de hand liggend. Vanaf 16 jaar worden jongeren volgens de wet in toenemende mate geacht zelfstandig beslissingen te kunnen nemen. Zo moeten zij zelf toestemming geven voor behandelingen en geldt voor hulpverleners een beroepsgeheim ten opzichte van hun ouders / vertegenwoordigers. Bereiken zij de 18 jarige leeftijd, dan zijn zij voor de wet volwassen en handelingsbekwaam. De school kan dan alleen contact met ouders leggen als de jongere daar in toestemt. Vaak willen jongvolwassenen ook geen bemoeienis meer van hun ouders met hun opleiding. Toch zou het verkeerd zijn om vanuit een dergelijke routine de samenwerking met ouders, zeker in zorgtrajecten, bij voorbaat buiten beschouwing te laten. Ook in deze leeftijdsfase immers kunnen ouders nog steeds een grote invloed hebben op de jongere, zowel in positieve als in negatieve zin. De loyaliteit van jongeren naar ouders toe is niet aan leeftijd geboden en blijft een grote rol spelen in de beslissingen die zij nemen. Dus ook het middelbaar beroepsonderwijs zou zich nadrukkelijk moeten afvragen op welke momenten contacten en samenwerking met ouders relevant of zelfs geboden zijn.

Het komt ook voor dat de deelnemer in het middelbaar beroepsonderwijs zelf al (tiener)ouder is. Dat vraagt om een heel andere benadering van 'omgaan met ouders'. Maar ook dan is het verstandig de rol van de ouders van de deelnemer te kennen en hen eventueel bij de begeleiding van de deelnemer te betrekken. De vraag die in het middelbaar beroepsonderwijs gesteld zou moeten worden is: hebben de ouders van deze deelnemer nog een ondersteunende en/of onderhoudende rol? Hebben zij (nog) invloed op de jongere, zoveel dat zij de leerling kunnen adviseren hulp te vragen of te ontvangen?

Scholen en ouders hebben elkaar veel te bieden. Ouders zijn voor kinderen, zeker jonge kinderen, de belangrijkste personen in hun leven. Zij kennen het kind ook het langst en in sommige opzichten ook het best. Zij weten vaak goed welke aanpak of benadering wel of niet werkt bij hun kind. En zij hebben in hun houding ten opzichte van de school en het leren veel invloed op hoe een kind daar tegenaan kijkt en mee omgaat. En als er extra zorg nodig is dan is hun medewerking cruciaal voor het welslagen daarvan.

Daar tegenover hebben leerkrachten, mentoren, intern begeleiders en zorgcoördinatoren in een school een goed zicht op de normale ontwikkeling van kinderen. Zij hebben veel meer vergelijkingsmateriaal dan ouders. Zij kunnen daardoor mogelijke belemmeringen in de ontwikkeling, het leren of het gedrag vroegtijdig signaleren. En de school heeft de expertise hoe er met die belemmeringen kan worden omgegaan. Zij kunnen ouders ook adviezen geven over hoe zij in de thuissituatie met die belemmeringen om kunnen gaan. Scholen kunnen als dat nodig is ook snel externe hulp inschakelen voor het kind en/of de ouders of het gezin. Maar dit werkt allemaal pas écht, als scholen hun signalen en voorstellen voor aanpak niet opleggen aan ouders, maar van meet af aan de ouders betrekken bij wat ze waarnemen en ouders de ruimte geven hun kijk erop te geven en de tijd geven om moeilijke boodschappen te verwerken. Kortom; als ouders het gevoel hebben dat de school echt het beste met hun kind en met hen voor heeft en niet handelt vanuit de wens om problemen af te schuiven. Investeren in partnerschap met ouders is daarom een belangrijke opdracht voor alle scholen.

3. Hoe werk je aan partnerschap met ouders?

Algemeen schoolbeleid ten behoeve van partnerschap met ouders

Als we het eerst vanuit de formele kant bekijken zijn scholen wettelijk verplicht om contacten te onderhouden met ouders. In de onderwijswetgeving is sprake van een *informatieplicht* naar ouders toe.

De school heeft de plicht over de vorderingen van de leerlingen aan hun ouders te rapporteren. Uitgangspunt hierbij is dat die verplichting geldt ten opzichte van de personen die het ouderlijk gezag uitoefenen. Daarbij kunnen zich allerlei uitzonderingen voordoen, zoals bij gescheiden ouders, één oudergezinnen, overleden ouders, onder toezichtstelling, enz. Informatie hierover is te vinden in bijlage 1.

Met betrekking tot de informatieplicht van scholen zijn twee aspecten van belang. Allereerst dient de school in zijn beleid uitgewerkt te hebben dat en hoe er contact met ouders is; informatieoverdracht is daarbij het uitgangspunt. Ouders moeten over dit beleid geïnformeerd worden in de schoolgids. Ten tweede dient er in de schoolgids te staan hoe de school contacten met de ouders vorm geeft als aanpassing van het onderwijs aan de 'leermogelijkheden' van het kind een rol speelt. Ofwel: wanneer er extra zorg rond een leerling noodzakelijk is.

De school geeft voldoende invulling aan het eerste aspect van de wettelijke informatieplicht met rapportbesprekingen (10-minutengesprekken) en

ouderavonden. Over de inrichting daarvan zegt de wet niets. In een schoolgids dient vervolgens aan ouders uitgelegd te worden hoe de zorg op school werkt. Hoe die zorg er precies uit ziet en hoe daarover met ouders gecommuniceerd moet worden, daarover zegt de wet ook niets. De wet beperkt zich dus tot het doen van uitspraken over het informeren van ouders. Misschien is dat ook wel de reden dat veel scholen hun contacten met ouders ook daartoe beperken. Terwijl partnerschap en echte samenwerking met ouders veel verder zou moeten gaan dan informeren. Goed partnerschap tussen school en ouders vraagt om een heldere visie op de plaats van ouders binnen de school en de inrichting van de contacten met ouders. Dit zou onderdeel moeten zijn van het algemene schoolbeleid van elke school.

Samenwerking met ouders start op het allereerste moment dat ouders in contact komen met de school. Op open dagen, bij de inschrijving en zeker vanaf het moment dat hun kind daadwerkelijk naar school gaat. Scholen doen er goed aan het contact met ouders onderwerp van gesprek te laten zijn in het schoolteam. Daar zou de visie van de school op de pedagogische benadering, optimale onderwijskansen voor alle leerlingen en de rol van ouders daarin leidraad moeten zijn voor het plannen van activiteiten die gericht zijn op versterking van de school-thuisrelatie. In elk geval zouden contactmomenten met ouders structureel opgenomen moeten zijn in de jaarplanning van de school.

Naast de (verplichte) 10-minutengesprekken en ouderavonden waarop ouders geïnformeerd worden over het schoolgebeuren kan ook gedacht worden aan:

- Huisbezoeken; bij nieuwe leerlingen of als jaarlijkse routine. Hier gaat het primair om informeel contact, het uitspreken van wederzijdse verwachtingen en inzicht voor de school in de thuissituatie. Huisbezoeken blijken een positieve bijdrage te leveren aan de ouderbetrokkenheid bij de school en een voorspoedige ontwikkeling van het kind. Huisbezoeken blijken bijvoorbeeld de sociale competentie van vmbo-leerlingen te bevorderen. Volgens de ouders werken huisbezoeken preventief op gedragsproblemen. Zeker ook bij allochtone ouders kunnen huisbezoeken een belangrijke bijdrage leveren aan het vergroten van het wederzijds vertrouwen.
- Wanneer standaard huisbezoeken niet haalbaar zijn is een alternatief dat in het VO ook goed werkt om met ouders af te spreken dat zij minimaal drie maal per jaar door de mentor gebeld worden met een positief bericht over hun kind. Ook dat versterkt de binding met de school en maakt het gemakkelijker om, wanneer er zorgen zijn, gezamenlijk op te trekken.
- Een ‘ontwikkelingsgesprek’; na zes weken in een nieuw schooljaar wordt standaard een gesprek gevoerd met ouders, waarin ervaringen over de ontwikkeling van het kind gedeeld worden. De school geeft ouders hiermee het signaal dat zij een belangrijke en serieuze gesprekspartner zijn.
- Vaste rapportbesprekingen waarbij ook de ouders worden gehoord. De inbreng van ouders vergroot hun betrokkenheid en geeft school de gelegenheid ouders inzicht te geven in de ontwikkeling van het kind t.o.v. het gemiddelde ontwikkelingsbeeld te geven en de verwachting voor de toekomst.

Naast vastgelegde contactmomenten is het ook belangrijk docenten te professionaliseren in communiceren met ouders. In hun opleiding leren zij veelal uitsluitend om te gaan met leerlingen. Communiceren met ouders en echt in gesprek komen over de opvoeding vraagt heel andere vaardigheden en een andere houding van leerkrachten. In hun dagelijks werk dragen zij vooral kennis over, geven instructie, informeren, kortom, anderen luisteren naar hen. Nu wordt van hen verwacht dat ze naar ouders luisteren en hen serieus nemen. Écht luisteren en ouders niet beschouwen als een lastige bijkomstigheid van het vak, maar serieus nemen als bron van informatie en kennis over hun kind en partner in de pedagogische taak van de school: die visie betekent voor veel docenten een cultuuromslag.

Scholen doen er goed aan om niet alleen met ouders te communiceren als er zorgen zijn rond hun kind. Juist ook communicatie over zaken die goed gaan is van belang. Dat laatste is een praktijk die in het primair onderwijs veel gangbaarder is dan in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Bij het ontwikkelen van partnerschap tussen school en ouders mag ook van de ouders het een en ander verwacht worden. Bijvoorbeeld dat zij interesse tonen voor het functioneren van hun kind op school, zoals de vorderingen, eventuele belemmeringen en het beeld dat de leerkracht heeft van het kind. En dat zij vertrouwen hebben in de deskundigheid en het beoordelingsvermogen van de docent en anderen binnen de school. En dat zij, waar mogelijk, thuis de stimulansen en voorwaarden bieden die nodig zijn voor hun kind om hun schoolopleiding te volgen. Voorbeelden hiervan zijn de algemene verzorging, interesse in de schoolbelevissen en resultaten, een werkplek om huiswerk te maken, toezien op het schoolbezoek, enz. De school zal er in sommige situaties aan moeten werken om een dergelijke houding bij ouders te stimuleren of te ondersteunen en zal in sommige gevallen ouders nadrukkelijk moeten aanspreken.

Om de afspraken over de wederzijdse inzet in de samenwerking van school en ouders, en bij oudere leerlingen ook de jongere zelf, te verstevigen, werken sommige scholen met contracten, met name in het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Deze worden veelal opgesteld bij de inschrijving van de leerling. Daarin is in elk geval ook vastgelegd hoe een regelmatige uitwisseling tussen ouders en docent of mentor over de ontwikkeling van de leerling vorm krijgt. Hiermee laat de school zien dat zij ouders een serieuze en belangrijke gesprekspartner vindt en rekening houdt met de mening van ouders.

Partnerschap met ouders in zorgtrajecten

Wanneer er belemmeringen geconstateerd worden in de ontwikkeling van een leerling en er extra zorg of begeleiding nodig is voor de leerling wordt samenwerking van school met ouders urgent. Ouders beschikken over kennis van de gehele context van een leerling: dag-en-nacht, erfelijkheid (familietrekjes en dergelijke), de buurt, de geschiedenis vanaf de geboorte, enzovoort. In die zin zijn ouders ook de contextdeskundigen bij tests en diagnoses. Ouders kennen meestal het beste de kansen en bedreigingen voor hun kind, weten veelal waar hun kind wel of niet wakker van ligt en weten ook of het kind al dan niet graag naar school gaat. Een ouder-kind-relatie is een bijzondere relatie die zich onder andere kenmerkt

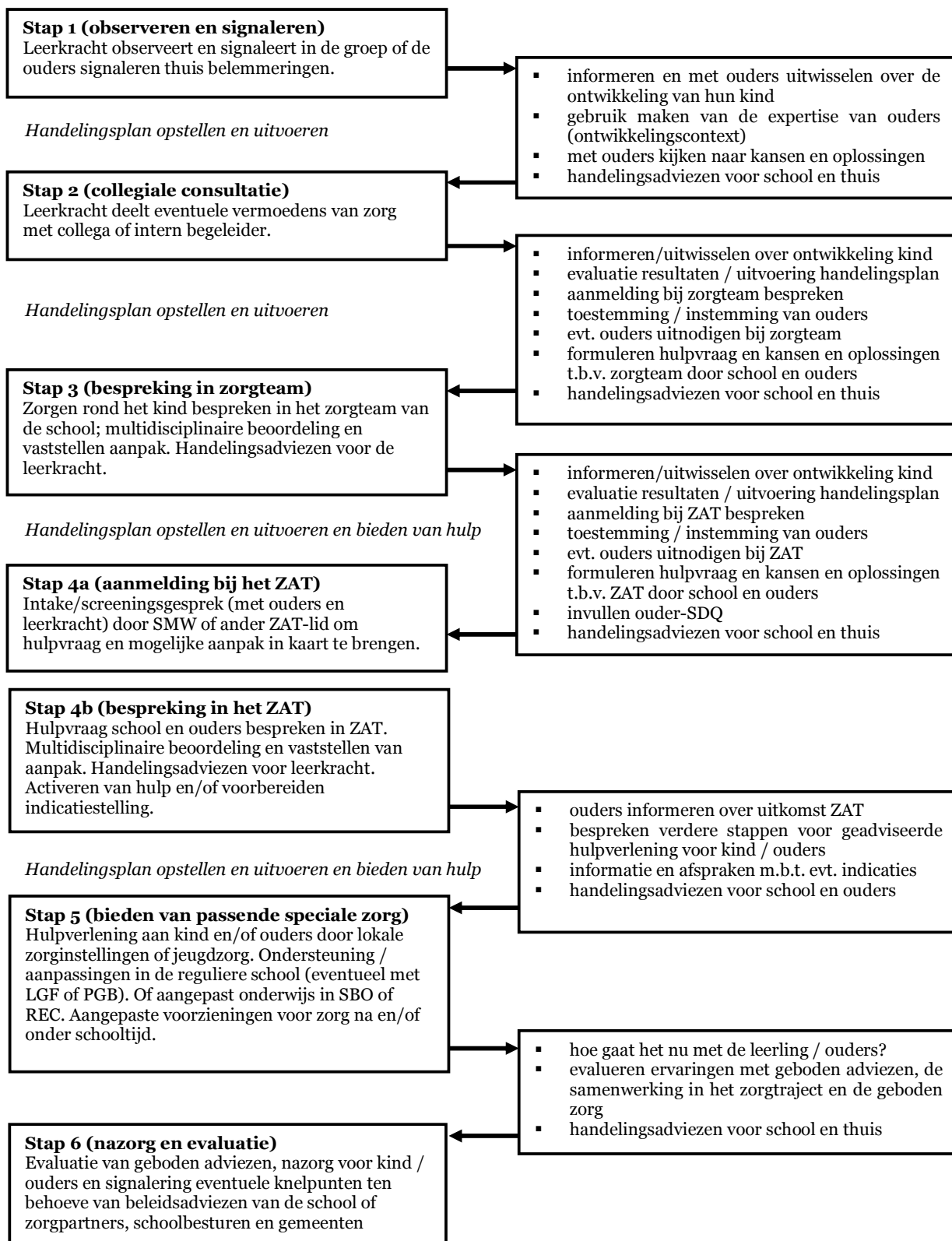
door een enorme wederzijdse loyaliteit die niet te vergelijken is met een relatie tussen professional en leerling. Aan deze relatie kan veel kennis worden ontleend. Bovendien vormt deze informatie een belangrijke aanvulling op en spiegel voor het beeld dat de school heeft van het kind. Voor sommige door de school gesignaleerde problemen moet de oorzaak immers gezocht worden in de schoolsituatie in plaats van in de aanleg van het kind of de opvoedingssituatie thuis. Dit neemt niet weg dat er ook situaties zijn waarin de ouders een deel vormen van de ontstane probleemsituatie of in elk geval een bijdrage zullen moeten leveren aan de oplossing ervan. Bijvoorbeeld door hun kind anders te benaderen, ofwel door hun eigen situatie aan te pakken. Bovendien is de toestemming van ouders nodig voor bespreking van de leerling met voor de school externe hulpverleners en het inzetten van eventuele hulpverlening. Dan heeft de school namelijk te maken met de Wet op de bescherming persoonsgegevens en op wetgeving waaraan de zorginstellingen, zoals schoolmaatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg, bureau jeugdzorg, de leerplichtambtenaar of de politie gebonden zijn. Meer informatie hierover vindt u in de handreiking over ZAT's en privacy.

Wanneer externe partijen betrokken worden gaat het vaak om gevoelige zaken. Ouders kunnen zich aangetast voelen in wat zij als hun privédomein beschouwen; de opvoeding van hun kind. De opstelling en aanpak van ouders en de gezinssituatie kunnen in het geding zijn. Dat maakt het des te noodzakelijker dat hierover zeer zorgvuldig met ouders gecommuniceerd wordt, waarbij het belang van het kind steeds voorop moet staan en de bindende factor vormt. Een oplossingsgerichte aanpak voorkomt daarbij dat ouders zich beschuldigd hoeven te voelen of de geboden oplossing als bemoeizucht ervaren. Ontevredenheid, mijden van contact en 'tegenwerking' van ouders in een zorgtraject ontstaan vooral doordat ouders vinden dat ze te weinig of te laat als gesprekspartner zijn uitgenodigd. Daar hebben ze in veel gevallen ook gelijk in, omdat ze vaak pas uitgenodigd worden nadat het besluit dat er hulp van buitenaf nodig is al genomen is. Dit pleit er voor om als school beleid te maken over de momenten in het zorgtraject waarop in elk geval overleg met ouders gevoerd wordt. In het schema hieronder worden die contactmomenten en suggesties voor de inhoud daarvan in het zorgtraject genoemd. De stappen in het zorgtraject, vanaf het signaleren van belemmeringen in de ontwikkeling van het kind tot en met de evaluatie van het zorgtraject en de geboden zorg, staan in de linkerkolom benoemd. Deze stappen zijn gebaseerd op de niveaus van zorg, zoals die door de meeste scholen gehanteerd worden. Daarin zijn ook opgenomen de bespreking van de leerling in het zorgteam of het zorg- en adviesteam (ZAT). In de rechterkolom staan de contactmomenten met ouders in het zorgtraject en de inhoud daarvan beschreven.

Zorgroute

Contact met ouders

In het hele zorgtraject heeft de school de wettelijke verplichting ouders te informeren over de ontwikkeling van hun kind. De school dient ouders het handelingsplan te laten zien en te laten ondertekenen. In de rechterkolom en ook hieronder wordt er voor gepleit het contact met ouders niet te besperken tot ‘informeren’, maar hen een veel actievere rol te geven. In het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs dient de school te kijken naar de leeftijd van het kind. De school realiseert zich hierbij dat, de communicatie vanuit school naar ouders, veelal via de leerling verloopt. Daarbij spelen de volgende wettelijke voorschriften mee.

Bij een onderzoek of behandeling van jongeren van 12 tot en met 15 jaar geldt als hoofdregel dubbele toestemming, dat wil zeggen dat toestemming van de ouders/voogden én de jongere is vereist. Op deze hoofdregel bestaan twee uitzonderingen. In deze gevallen kan op verzoek van de jongere worden volstaan met diens toestemming. De hulpverlener kan volstaan met toestemming van de jongere als het nalaten van de behandeling ernstig nadeel voor hem met zich mee zou brengen. Voorbeelden hiervan zijn de behandeling van een geslachtsziekte, het geven van een vaccinatie en het voorschrijven van de pil. De hulpverlener is in deze gevallen niet verplicht om de ouders/voogden in te lichten. Ook hoeft de hulpverlener aan hen geen toestemming te vragen.

De hulpverlener kan de jongere behandelen zonder toestemming van de ouders/voogden als dit de weloverwogen wens van de jongere is. De hulpverlener kan een eventuele weigering van de ouders/voogden in dat geval naast zich neerleggen. Voorbeelden zijn een abortus provocatus en – ook onder deze uitzondering - een vaccinatie. Bij deze uitzondering moet de hulpverlener in principe wel overleggen met de ouders/voogden. Goed hulpverlenerschap kan echter met zich meebrengen dat de ouders/voogden niet worden geïnformeerd. Als op deze grond de weigering van de ouders wordt gepasseerd, is het niet nodig een kindbeschermingsmaatregel aan te vragen. Het kan nuttig zijn dat de jongere zelf schriftelijk verklaart dat en waarom hij, ondanks de weigering van zijn ouders/voogden, de behandeling toch wenst te ondergaan. Jongeren van 16 en 17 jaar hebben een zelfstandig recht op informatie. Toestemming voor een behandeling moeten zij zelf geven. Het beroepsgeheim geldt (ook) tegenover hun vertegenwoordigers.

Omdat voor jongeren van 12 tot en met 17 jaar ouders vaak nog wel een belangrijke rol innemen in de leefwereld en de opvoeding van jongeren kan het echter zeker van belang zijn de ouders te informeren of met hen samen te werken. In het voortgezet onderwijs is het daarom de taak van de school om een zorgvuldige afweging te maken of en wanneer de ouders wel of niet geïnformeerd, dan wel betrokken worden bij het zorgtraject. En dit te doen in goed overleg met de leerling.

4. Wat werkt om partnerschap met ouders in zorgtrajecten te realiseren?

Naast een goed algemeen schoolbeleid met betrekking tot het samenwerken met ouders en een structurele plaats van contactmomenten met ouders in het

zorgtraject en duidelijkheid over dat beleid, onder meer in de schoolgids, zijn over de samenwerking in zorgtrajecten een aantal specifieke aanbevelingen te geven en afwegingen te maken. Die hebben betrekking op de inhoud van de zorggesprekken, het al dan niet aanwezig zijn van ouders bij de bespreking in het zorgteam of ZAT en de mogelijke rol van de zorgpartners bij het samenwerken met ouders bij door de school gesignaleerde problemen.

Inhoud van de zorggesprekken

Een gesprek voeren over belemmeringen die de school signaleert in de ontwikkeling van de leerling vraagt van de school om van meet af aan uit te gaan van een gezamenlijke verantwoordelijkheid en het samen zoeken naar een beschrijving van de belemmeringen, de hulpvraag en de oplossingen. Het delen van je zorgen met ouders, een echte uitwisseling tot stand brengen tussen dat wat de school signaleert en dat wat de ouders zien of vinden, is cruciaal. Samen kijken naar mogelijke oplossingen en kansen en vervolgens samen de hulpvraag vaststellen. Samen de ingrediënten voor het handelingsplan vaststellen en zowel handelingsadviezen opstellen voor de school, als voor de ouders thuis. Bepaal vervolgens wanneer gezamenlijk de resultaten van de aanpak geëvalueerd zullen worden. En gebruik dat

gesprek om zo nodig het handelingsplan bij te stellen of een aanmelding bij het zorgteam of ZAT voor te bereiden. Dit vraagt veel van docenten en intern begeleiders / zorgcoördinatoren. Nog lang niet altijd zijn zij hier voldoende voor toegerust. Professionalisering hierin (en in de opleidingen!) is zeker nodig. Steeds meer scholen grijpen het handelingsgericht werken aan om de communicatie met ouders door leerkrachten te verbeteren.

Het werken vanuit de handelingsgerichte diagnostiek draagt er toe bij dat ouders voortdurend als ontwikkelpartners in het leer- en opvoedproces worden betrokken. Handelingsgerichte diagnostiek heeft tot doel om door middel van een zo beperkt mogelijk onderzoek na indicatiestelling bruikbare adviezen voor handelingsplanning te geven. Handelingsgerichte diagnostiek is een diagnostische procedure waarbij vier principes worden gehanteerd:

1. De diagnostiek moet niet alleen leiden tot inzicht in de problemen, maar vooral ook tot bruikbare adviezen voor handelingsplanning.
2. De diagnostiek moet uitgevoerd worden met behulp van systematische procedures, die dienen als richtlijn voor het handelen in de dagelijkse praktijk.
3. Er wordt gewerkt vanuit een interactionistisch referentiekader, waarin naast kindfactoren ook kenmerken van de onderwijsleersituatie en van het gezin een rol spelen; dit impliceert dat deze risico- en protectieve factoren ook in alle fasen van het diagnostisch proces een rol spelen.
4. Gepoogd wordt ouders en school voortdurend actief te betrekken bij het diagnostisch proces. Zij hebben hun eigen deskundigheid en rechten en kunnen tevens een rol spelen als medeonderzoeker.

Om zo'n zorggesprek met ouders goed te voeren kunnen de volgende tips nuttig zijn:

- Weet als leerkracht het doel van het gesprek (zorg delen, extra informatie inwinnen, toetsen of zorg gedeeld wordt of ouders motiveren voor extra hulp).
- Begin een gesprek met ouders met een positieve opmerking over hun kind. Benoem wat leuk is aan het kind.
- Deel daarna je vermoedens met de ouders; beschrijf zo concreet mogelijk, het liefst in observeerbaar gedrag dat bij het kind te zien is, wat je meent te zien en nodig ouders uit aan te geven of zij dat herkennen of wat zij in de thuissituatie zien.
- Geef ouders de gelegenheid te vertellen over hoe het thuis gaat en hoe het kind de school beleeft. Luister goed naar ouders en neem ze serieus. Wat is de gewenste situatie voor ouders? Wat is de beleving van ouders: hoe is het om ouder te zijn van dit kind? Wat vinden ouders belangrijk?
- Houd er rekening mee dat ouders tijd nodig hebben om het proces van acceptatie en erkenning van achterstanden, stoornissen en problemen door te maken. Waar zijn ouders in dit proces? Ga hier niet aan voorbij door direct oplossingen, tips en adviezen te geven. Ouders kunnen zich terugtrekken en uit de samenwerking stappen. Geef ouders de gelegenheid informatie te laten bezinken en maak een nieuwe afspraak.
- Let op houdingsaspecten als begrip tonen, lichaamshouding en lichaamstaal.
- Geef duidelijk aan wat de mogelijkheden van de school zijn en waar de grenzen van de school liggen. Het geven van een informatiefolder of websiteadressen over de zorgmogelijkheden, geeft ouders de kans rustig te bekijken wat andere partners kunnen bieden.
- Houd rekening met interculturele communicatie; culturele achtergronden, wederzijdse beeldvorming en sociale vaardigheden beïnvloeden de effectiviteit van deze communicatie. Een school kan in haar beleid aangeven hoe zij vorm geeft aan intercultureel partnerschap. Houd hierbij bijvoorbeeld rekening met het feit dat gesprekken met allochtone ouders meer tijd vragen. Extra uitleg aan ouders, kijk en luister goed of er wederzijds begrip is.
- Leg helder uit wat er gaat gebeuren als de leerling besproken wordt in het zorgteam of ZAT, welke partners daar met de school meekijken naar de probleemsituatie en wat zij mogelijk te bieden kunnen hebben voor het kind en/of de ouders.

Ouders wel of niet aanwezig bij de ZAT-bespreking?

Op verschillende plaatsen in het land overwegen scholen en samenwerkingsverbanden om ouders ook aanwezig te laten zijn bij de bespreking van de situatie rond hun kind in het zorgteam of het ZAT. Vanuit een werkwijze waarin van meet af aan samen met ouders wordt opgetrokken in het zorgtraject vindt men het soms voor de hand liggend om ouders ook bij de bespreking met externe partners aanwezig te laten zijn of tegenstrijdig met de ingezette lijn om dat

niet te doen. Zij noemen als voordelen dat ouders dan direct kunnen reageren op vragen van de zorgteam- of ZAT-leden en de gegeven adviezen. Op andere plaatsen kiest men er echter welbewust voor om ouders niet aan de besprekingen te laten deelnemen. Dit omdat zij stellen dat het in het ZAT vaak om complexe problemen gaat, met soms al een langere geschiedenis en die vaak ook betrekking hebben op de thuissituatie. Dan is het van belang om de ZAT-partners in de gelegenheid te stellen vrijuit te spreken over de gesignaleerde knelpunten.

We zien in de praktijk daarom dat eigenlijk nergens de ouders altijd standaard bij de besprekingen zijn. Dit wordt altijd vooraf afgewogen. En we zien dat het in het primair onderwijs vaker gebeurt bij de zorgteambesprekingen op de school dan bij de bovenschoolse ZAT's. Ook zien we dat bij het bespreken van leerproblemen de aanwezigheid van ouders eenvoudiger is, omdat het (opvoedkundig) handelen van ouders hier minder ter sprake komt.

Van belang is echter vooral dat de ouders gehoord worden voordat de leerling in het zorgteam of ZAT besproken wordt. Dit geldt zeker in het primair onderwijs. In het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs dient de afweging gemaakt te worden in hoeverre die noodzaak aanwezig is. Juist door een combinatie van de inschatting van problemen en kansen door de school én door de ouders kan een goed beeld van de probleemsituatie en de oplossingsrichtingen geboden worden. Dit wordt nog bevorderd wanneer ten behoeve van de bespreking in het ZAT de SDQ (Strength and Difficulties Questionnaire) als signaleringsinstrument wordt benut en zowel door de leerkracht als door de ouders wordt ingevuld. Het ZAT kan haar werk dan doen op basis van probleemtaxaties van de school en van de ouders. Bovendien kan op deze manier een versnelling in het zorgtraject gebracht worden wanneer er gespecialiseerde zorg nodig is. Als er goede afspraken liggen is de indicatiestelling in het ZAT immers voldoende om een indicatie/beschikking af te geven, op voorwaarde dat de ouders gehoord zijn en toegestemd hebben.

Veel ZAT's kennen een procedure waarbij een 'intaker' (schoolmaatschappelijk werker of trajectbegeleider) voorafgaande aan de bespreking in het ZAT met de school en de ouders spreekt. Daarbij rijst dan de vraag of het horen van ouders en de school over de situatie bij voorkeur in een gezamenlijk gesprek of met beide apart zou moeten gebeuren. Voordeel van het apart spreken met ouders en school is dat beiden hun eigen visie op de situatie helder kunnen overbrengen. Zo kan zoveel mogelijk informatie verzameld worden vanuit twee invalshoeken en kan niemand zich belemmerd voelen in zijn spreken doordat de andere partij aanwezig is. Voordeel van een gezamenlijk gesprek is dat een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor en gezamenlijke aanpak van de situatie benadrukt wordt en dat ouders en school op elkaar kunnen reageren. Ook hier geldt dus weer dat vooraf een afweging gemaakt moet worden welke werkwijze het meest effectief wordt geacht.

Mogelijke rol van de ZAT-partners bij het motiveren van ouders voor zorg

Soms lukt het de school niet of niet voldoende om de ouders mee te krijgen in het door hen noodzakelijk geachte zorgtraject voor een leerling. Dit kan uiteenlopende redenen hebben. De communicatie van de school met de ouders is tekort geschoten. Of de ouders ontkennen het gesignaleerde probleem of verzetten zich tegen bemoeienis door anderen met hun kind of gezin. In dergelijke situaties kunnen de zorgpartners van de school vaak een belangrijke rol vervullen. Ofwel om de communicatie tussen de ouders en de school weer te herstellen. Ofwel door zelf contact te leggen met de ouders en hen tot het aanvaarden van hulp te motiveren. Ofwel door vanuit de specifieke taken van die partners met meer drang of dwang zorg voor het kind te bewerkstelligen.

De school zelf (leerkrachten, mentoren, zorgcoördinatoren / intern begeleiders) kan wel praten en stimuleren, maar heeft geen mogelijkheden voor drang of dwang naar ouders toe. Bovendien is de leerling het meest gebaat met een niet verstoorde relatie tussen school en ouders. De school heeft dus slechts beperkte mogelijkheden om ouders te motiveren voor hulp. De zorgpartners waarmee de school samenwerkt in het zorgteam / ZAT kunnen dat vaak beter. Zij zijn daartoe ook beter opgeleid en hebben ervaring in het voeren van dergelijke gesprekken met ouders.

Zo kan de schoolmaatschappelijk werker vaak een belangrijke rol spelen in het ondersteunen van docenten, mentoren of zorgcoördinatoren bij het communiceren met ouders. En de schoolmaatschappelijk werker kan ook zelf in gesprek komen met de ouders en de noodzaak van zorg aan hen proberen over te brengen. Ook de jeugdverpleegkundige of de jeugdarts kunnen hierin een belangrijke rol vervullen. Vaak vinden ouders het minder bedreigend om opgeroepen te worden door de schoolarts dan om naar bureau jeugdzorg of maatschappelijk werk te moeten gaan. De jeugdarts kan dan de ouders proberen te overtuigen van de noodzaak om hulp te aanvaarden.

Wanneer ook sprake is van verzuim kan de leerplichtambtenaar vanuit zijn opsporingsbevoegdheid de ouders oproepen voor een gesprek en vanuit de invalshoek van de leerplicht proberen de ouders te bewegen tot de noodzakelijke zorg rond het kind of gezin.

Wanneer bij de ouders sprake is van een verstandelijke beperking kan vaak MEE ingeschakeld worden. Zij zijn ervaren in het omgaan met mensen met een beperking.

Naast het motiveren voor hulp kan de barrière voor ouders om naar een hulpverleningsinstelling toe te stappen soms onoverkomelijk groot zijn. In dat geval zien we dat in veel ZAT's mogelijkheden worden gezocht om de ouders bij een intake bij bureau jeugdzorg of de jeugd-ggz begeleiden. De hulpverlener die met de ouders mee gaat kan hen dan ook helpen met het goed formuleren van de hulpvraag.

Als ouders de zorg blijven weigeren

De school en de ZAT-partners kunnen hun uiterste best gedaan hebben. Toch kan ondanks alle inspanningen, de samenwerking met ouders stuklopen. De ouders weigeren mee te werken aan een zorgtraject. Een school heeft vanuit juridisch perspectief geen mogelijkheden ouders of leerlingen te dwingen hulpverlening te

aanvaarden. Maar als de school zich toch ernstige zorgen maakt over een leerling en de ouders weigeren mee te werken aan hulpverlening of een verwijzing naar het speciaal onderwijs, dan zijn er nog enkele mogelijkheden die de school ter beschikking staan:

- de school / het ZAT vraagt advies/consult bij het advies- en meldpunt kindermishandeling (AMK);
- de school / het ZAT doet een zorgmelding bij bureau jeugdzorg;
- de school / het ZAT doet een melding bij het advies- en meldpunt kindermishandeling (AMK);

In bijlage 2 is meer informatie te vinden over wat de mogelijkheden en onmogelijkheden hiervan zijn.

Om adequaat te handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling kunnen scholen een protocol kindermishandeling opstellen. In een dergelijk protocol staat een stappenplan beschreven dat gevolgd moet worden bij een vermoeden van kindermishandeling. Op deze manier is duidelijk wat gedaan moet worden. Speciaal voor de onderwijsinstellingen is er in het kader van de meldcode een voorbeeldprotocol ontwikkeld. Dit protocol bevat tevens een voorbeeld stappenplan. Zie hiervoor www.nji.nl onder het thema Kindermishandeling.

Wanneer een leerling op een school niet de benodigde zorg kan krijgen kan het bevoegd gezag, bij voorkeur na raadpleging van het zorgteam / ZAT, besluiten over te gaan tot schorsing of verwijdering van de leerling. Er is een grond voor verwijdering als de school niet aan de zorgbehoefte van de leerling kan voldoen. Verwijdering is altijd pas mogelijk nadat het bevoegd gezag zich gedurende acht weken aantoonbaar ingespannen heeft om een plaats op een andere school te vinden. Bij toelating en verwijdering gaat het vooral om een zorgvuldige voorbereiding en uitvoering van de beslissingen. Uitgangspunt is dat bij elke beslissing om een kind als leerling te weigeren, omdat de school de vereiste zorg niet kan leveren, de individuele belangen van de leerling tegen het algemeen belang van de school

moet worden afgewogen. Verschillende pedagogische en organisatorische factoren kunnen in deze besluitvorming meespelen, zoals groepsgrootte, samenstelling van de groep, effect op onderwijs aan reeds aanwezige leerlingen, deskundigheid personeel, beschikbaarheid personeel (tekort, ziekteverzuim), de mogelijkheden van begeleiding door de ouders, benodigde middelen (kosten extra personeel), de geleverde aanpassingen in de organisatie, de begeleiding en het onderwijs en werkdruk.

De door het bevoegd gezag geleverde inspanningen zijn van belang: is, mede gelet op de pedagogische en organisatorische factoren, voldoende onderzoek verricht naar de mogelijkheden te voldoen aan de zorgbehoefte van de leerling? Is de procedure waarbij tot afweging is gekomen zorgvuldig geweest, waren de adviezen deskundig, onafhankelijk en zoveel mogelijk eenduidig en is de stem van ouders voldoende gehoord? Zie voor meer informatie bijlage 3.

(Overigens bieden de reboundvoorzieningen opvang aan leerlingen die tijdelijk niet op hun eigen school voor voortgezet onderwijs te handhaven zijn. Leerlingen blijven gedurende deze periode van enkele maanden ingeschreven op hun eigen school, en worden dus niet verwijderd. Tijdens deze periode wordt ingezet op herstel van de verhoudingen, aanpassing van het gedrag en verbetering van de leerprestaties. De reboundvoorziening kan daarmee een alternatief voor verwijdering zijn.)

De twee laatste, uiterste maatregelen dienen natuurlijk zo veel mogelijk voorkomen te worden. Een zorgmelding bij bureau jeugdzorg of melding bij het AMK vanwege weigeren van zorg en schorsing en verwijdering zullen slechts in uitzonderlijke situaties benut hoeven te worden wanneer van meet af aan geïnvesteerd wordt in goed partnerschap met de ouders. Daar zijn uiteindelijk vooral de leerlingen, maar ook de ouders, de school en de hulpverleners het meest bij gebaat.

=====
Colofon
*Handreiking samenwerken met ouders in zorgtrajecten –
IKZ-product nr. 7*
Overname van (delen van) deze publicatie en/of de
verdere verspreiding ervan is toegestaan onder vermelding van:
© 2008 Nederlands Jeugdinstituut Onderwijs & Jeugdzorg
NJI Onderwijs & Jeugdzorg
Bezoekadres: Catharijnesingel 47
Postbus 19221
3501 DE Utrecht
Tel: 030 230 6481
Fax: 030 231 9641
E-mail: infozat@nji.nl
www.zat.nl
=====

BIJLAGE 1. Wie heeft recht op informatie?

Het ouderlijk gezag

In Nederland staan alle minderjarigen volgens de wet onder gezag. Meestal hebben ouders samen het gezag: het ouderlijk gezag. Alle ouders die beschikken over het ouderlijk gezag hebben recht op het verkrijgen van informatie. Het ouderlijk gezag kan ook uitgeoefend worden door één ouder en eventueel samen met een niet-ouder, dit heet: het gezamenlijk gezag. Deze niet-ouder heeft in leven dezelfde gezags-rechten en -plichten als de ouder die het gezag heeft. Er is sprake van voogdij als een ander dan de ouder(s) het gezag over het kind uitoefent. Wanneer gezag wordt uitgeoefend door een voogd en zijn of haar partner, dan heet dit gezamenlijke voogdij. In rechten en plichten is er weinig verschil tussen ouderlijk gezag, gezamenlijk gezag en gezamenlijke voogdij. Zij hebben in principe dezelfde gezagsrechten en -plichten heeft als de ouder die gezag uitoefent.

Ouders die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan, verkrijgen automatisch samen het ouderlijk gezag over het kind. Voorwaarde is wel dat de mannelijke partner het kind heeft erkend. Dit geldt ook voor gehuwde of geregistreerde vrouwenparen. Zij verkrijgen automatisch het gezamenlijk gezag over kinderen die geboren zijn tijdens het huwelijk of geregistreerd partnerschap. Voorwaarde is wel dat er geen andere, biologische ouder is, die het kind erkend heeft.

Een ouder die het ouderlijk gezag niet (meer) heeft, is verplicht het kind te onderhouden totdat het 21 jaar wordt. Daarnaast heeft hij/zij ook het recht op omgang, informatie en consultatie.

Ouders zijn gescheiden

Hebben ouders gezamenlijk het ouderlijk gezag, dan hebben zij gelijke rechten. Dit kan het geval zijn bij co-ouderschap. Ouders moeten door de school dan ook gelijk behandeld worden. Ze dienen beiden betrokken en geïnformeerd te worden bij het onderwijs van het kind. Wel is het zo dat ouders de verantwoordelijkheid hebben om het gezamenlijk gezag uit te oefenen en deze betrokkenheid mogelijk te maken. Als er één ouder met het gezag is belast (uitspraak van de rechter), heeft deze ouder de plicht over gewichtige aangelegenheden over het kind, de andere ouder te informeren en te consulteren. Als de niet met het gezag belaste ouder informatie over het kind aan de school vraagt, is deze verplicht die te geven. Het moet dan wel gaan om belangrijke feiten en omstandigheden zoals de leerprestaties van het kind. Wanneer het kind een zorgtraject ingaat, dient de school dus ook de niet gezaghebbende te informeren. De ouder die het gezag heeft, is uiteindelijk wel degene die beslist. Als de leerling ouder is dan zestien jaar kan deze weigeren toestemming te geven voor het verstrekken van informatie aan (één van) de ouders. De rechter kan op verzoek van een ouder een informatie- en consultatieregeling vaststellen. Hierin wordt vastgelegd hoe vaak bepaalde informatie wordt gegeven en op welke manier. In het belang van het kind kan de rechter beslissen dat de ouder die het gezag heeft de andere ouder niet (meer) hoeft te informeren of om raad hoeft te vragen. Ook een school kan in het belang van het kind besluiten geen informatie te geven. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als tussen ouder en het kind geen omgang bestaat omdat een omgangsregeling is afgewezen. Toch probeert de ouder in dit voorbeeld het kind twee keer per week te ontmoeten bij school. De

informatie dat een kind naar een andere school gaat, kan in het belang van het kind niet gegeven worden.

Er is één ouder

Als ouders niet met elkaar getrouwd zijn of een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan, kunnen zij alleen samen het gezag uitoefenen (en de daarbij behorende rechten en plichten) als zij hiervoor een verzoek hebben ingediend bij de griffier van de rechtbank en het verzoek is goedgekeurd. Een vader of moeder kan ook alleen het gezag uitoefenen in geval van scheiding of omdat de andere ouder onbevoegd is tot gezag, niet in staat is tot gezag, onder curatele staat of overleden is.

Beide ouders zijn overleden

Als een van de ouders overlijdt, krijgt de andere ouder van rechtswege (automatisch), het gezag. Als beide ouders zijn overleden bepaald de kantonrechter wie voogd wordt. Wanneer een ouder overlijdt die alleen het gezag uitoefende, bepaalt de rechter wie voortaan het gezag krijgt: de andere ouder of iemand anders.

Ondertoezichtstelling

Bij een ondertoezichtstelling blijft het ouderlijk gezag in principe volledig in stand. Wel kan de gezinsvoogd dit gezag beperken.

Voogdijmaatregel

Als de kinderrechter een voogdijmaatregel uitspreekt, draagt hij het ouderlijk gezag over een kind over aan een instelling (bijvoorbeeld de William Schrikkerstichting voor kinderen met een verstandelijke handicap) of een derde persoon (bijvoorbeeld pleegouders). De ouders zijn dan niet langer verantwoordelijk voor de opvoeding van het kind, maar kunnen wel betrokken blijven bij het kind. Zo kunnen zij wel een bezoeksregeling krijgen en kunnen zij op de hoogte gehouden worden van gebeurtenissen in het leven van hun kind. Zo'n maatregel wordt uitgesproken, als de ouders de verantwoordelijkheid over hun kind zelf niet kunnen of willen dragen en de ontwikkeling van het kind hierdoor ernstig in gevaar komt.

BIJLAGE 2. Zorgmelding bij bureau jeugdzorg of advies of melding AMK

Stel de volgende situatie: de school maakt zich zorgen om een leerling en heeft dit herhaaldelijk met de ouders besproken. De school heeft afspraken gemaakt wat zij zal doen en wat de ouders kunnen doen (bijvoorbeeld hulp inroepen van het maatschappelijk werk of bureau jeugdzorg), opdat de situatie voor de leerling verbetert. De school constateert bij herhaling dat er onvoldoende vooruitgang is; de zorgen blijven of nemen zelfs toe. De school heeft daarnaast de indruk dat de ouders zich te weinig inspannen om de afspraken na te komen en dit ook niet gaan doen. Wat kan de school dan nog doen? Bespreken in het ZAT. Als het kan met 'ondubbelzinnige toestemming' van de ouders, anders 'met instemming' of anders 'anoniem' met de vraag: hoe kunnen we zorgen dat deze leerling de zorg krijgt die hij/zij nodig heeft? In het ZAT kan men de te volgen strategie, zie hieronder, op details bespreken. Bij 'weigerachtige ouders' zijn er de volgende mogelijkheden:

- De school/ het ZAT vraagt advies of consult bij het advies- en meldpunt kindermishandeling (AMK).

Uit de meldcode kindermishandeling:

'Op verschillende momenten in het omgaan met een vermoeden dat kinderen thuis getuige zijn van geweld kan het AMK advies gevraagd worden. Vragen kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op het interpreteren van signalen of op de schadelijkheid van het gedrag van ouders voor kinderen. Ook vragen over het voeren van een gesprek met ouders en over hulpverleningsmogelijkheden kunnen aan het AMK worden voorgelegd. Degene die advies vraagt aan het AMK blijft zelf verantwoordelijk voor het vervolg. Het AMK onderneemt in dat geval geen stappen in de richting van het gezin. Als een beroepskracht behoefte heeft aan ondersteuning bij het uitvoeren van het advies, kan hij over hetzelfde kind meerdere malen contact hebben met het AMK. Er is dan sprake van een consult. Het AMK beperkt zich bij een consult niet tot een eenmalig advies maar biedt een vorm van ondersteuning en coaching.' Met het AMK worden de verschillende mogelijk te bewandelen wegen besproken. Daar kan één van de hieronder te bespreken routes uit voortvloeien.'

- De school / het ZAT besluit tot een zorgmelding bij bureau jeugdzorg.

In feite is dit een (laatste) poging om ouders te bewegen tot het regelen van vrijwillige hulpverlening. De procedure is hierbij als volgt: De school informeert de ouders vooraf over deze stap, met een beroep op haar 'zorgplicht' en benoemt het feit dat de ouders bij herhaling geen hulp hebben gezocht terwijl de zorg blijft of is toegenomen. Indien de ouders instemmen is dat positief en biedt dat extra kansen voor de bemoeienis van bureau jeugdzorg. Indien de ouders protesteren en zich verzetten, zet de school de melding toch door; ze handelt immers conform haar wettelijke 'zorgplicht' en toestemming van de ouders is voor deze stap weliswaar wenselijk maar niet verplicht. De melding gaat als volgt: de school geeft naam en adresgegevens door aan bureau jeugdzorg plus de

reden voor de zorgmelding. Bureau jeugdzorg zoekt vervolgens contact met het gezin. Binnen bureau jeugdzorg heet de melding ‘signaal van derden’.

- Indien bureau jeugdzorg vervolgens een ingang vindt en ouders kan motiveren tot het aanvaarden van hulp, is dat mooi.
- Als ouders ook voor het bureau jeugdzorg de deur gesloten houden, wordt daar de volgende afweging gemaakt:
 - Als de bedreigde ontwikkeling afdoende onderbouwd is en er geen ingang voor hulp is, verwijst bureau jeugdzorg de casus rechtstreeks door naar de Raad voor de Kinderbescherming die dan onderzoek doet naar de grond voor een kinderschermingsmaatregel.
 - Als de zorgen groot zijn maar de concrete bewijzen voor kindermishandeling (daar valt verwaarlozing ook onder) niet aanwezig zijn wordt de casus gemeld bij het AMK. De school wordt hier dan over geïnformeerd (en eventueel benaderd door het AMK om informatie te verstrekken (rol van informant)).

- De school / het ZAT besluit tot een melding bij het AMK.

Daar kan een aantal redenen voor zijn:

- Er zijn zorgen over kindermishandeling maar geen concrete bewijzen, en ouders mijden zorg.
- De situatie wordt als levensbedreigend ingeschat en men wil een directe doorgeleiding naar de Raad voor de Kinderbescherming (dit is de bevoegdheid van het AMK)
- Er is wel onderbouwing voor het vermoeden van kindermishandeling, maar het kind/de jongere zelf is de bron. Daarmee komt de veiligheid van deze betrokkene acuut in gevaar als ouders benaderd worden. Dergelijke situatie vragen zorgvuldige regie en afstemming.

De melding bij het AMK gebeurt bij voorkeur door een persoon of instantie, waarvan de naam bekend kan worden gemaakt bij het gezin. Dit kan de school zijn, maar ook een ‘derde’, zoals de jeugdarts, het AMW, de leerplichtambtenaar, de politie, de voorzitter van het ZAT. Het voordeel van deze U-bocht is dat de school niet als ‘melder’ te boek staat (ouders zouden hierop verolgen of erger kunnen reageren); daarmee houdt de school ‘de handen vrij’ voor het verdere primaire proces met kind en ouders. De school wordt in de regel wel door het AMK benaderd als ‘informant’; een minder beladen rol voor de ouders; de school is immers bij wet verplicht haar medewerking te verlenen aan het onderzoek van het AMK. Afhankelijk van de uitkomsten van het onderzoek (zoals de ernst van de situatie en de bereidheid van de ouders al dan niet mee te werken) regelt het AMK met zachte of hardere dwang dat er hulp start, dus op vrijwillige basis of eventueel gedwongen na tussenkomst van de kinderrechter. Opdat de school weet hoe het met de procedure bij het AMK staat, kan de melder met het AMK afspraken maken over het tussentijds informeren over de stand van zaken.

BIJLAGE 3. Schorsing en verwijdering

Soms ziet het bevoegd gezag (het schoolbestuur) geen andere uitweg dan een leerling te schorsen of zelfs te verwijderen. Het is dan in het belang van alle partijen - de leerling, zijn ouders, het bevoegd gezag en de school – dat de regels en procedures die de onderwijswetten voorschrijven, zorgvuldig worden uitgevoerd, en worden ingekaderd in beschreven schoolbeleid. Het bevoegd gezag van een school heeft de bevoegdheid leerlingen toe te laten, te schorsen en te verwijderen. Vaak is deze bevoegdheid echter overgedragen aan de schooldirecteur.

Schorsing

Schorsing houdt in dat een leerling tijdelijk geen toegang heeft tot de school waar hij is ingeschreven. Een schorsing duurt - volgens de regels van het Inrichtingsbesluit wet op het voortgezet onderwijs - maximaal vijf schooldagen. De leerling moet daarna in beginsel weer toegelaten worden op school. De gedachte achter het maximum van vijf dagen is dat voortdurend serieus moet worden bekeken of de omstandigheden nog steeds zo zijn als toen de schorsing werd uitgesproken, of dat ze, bijvoorbeeld na de 'afkoelingsperiode' of bemiddelingsgesprekken, zijn gewijzigd waardoor de schorsing kan worden beëindigd. De invalshoek is primair het belang van de, zo veel mogelijk ononderbroken, schoolloopbaan van de leerling. Als de leerling opnieuw wordt geschorst of als de schorsing wordt verlengd, moet de schooldirecteur hiervoor een nieuw besluit nemen.

Een uitzondering op de maximale duur van een schorsing vormt de schorsing die ingaat, terwijl er overleg gaande is over de definitieve verwijdering van een leerling. De schorsing duurt in dat geval net zo lang als de tijd die nodig is om over de eventuele verwijdering te beslissen. Het is wel de bedoeling van de wetgever dat ook hier het belang van de leerling steeds in het oog wordt gehouden.

De directeur (het bevoegd gezag) informeert de leerling (en wanneer de leerling nog geen 21 jaar is, ook de ouders)

in ieder geval schriftelijk over:

- de reden en duur van de schorsing;
- de mogelijkheid van bezwaar;
- de manier waarop dit bezwaar kenbaar gemaakt moet worden.

In een ongewone, spoedeisende situatie kan het schriftelijke besluit tot schorsing later volgen. De school moet leerling en ouders wel zo spoedig mogelijk horen. Bij een schorsing van meer dan één dag is de directeur verplicht ook de Inspectie van het Onderwijs op de hoogte te stellen. Bovendien informeert hij de leerplichtambtenaar. Op het besluit tot schorsing van een openbare school is de Algemene wet bestuursrecht van toepassing. Ouders kunnen schriftelijk bezwaar maken tegen een schorsing. Ouders moeten binnen de termijn van zes weken een bezwaarschrift indienen bij het bevoegd gezag van de school. Het bevoegd gezag moet hier binnen vier weken op reageren.

Het middel schorsing is voor het voortgezet onderwijs en het (middelbaar) beroepsonderwijs omschreven in de Wet op het voortgezet onderwijs (vooral in het Inrichtingsbesluit WVO) en in de Wet educatie en beroepsonderwijs (artikel 8.1.3, derde lid, onder e). Voor het basisonderwijs en het speciaal onderwijs is schorsing niet expliciet geregeld, maar geldt de volgende algemene rechtsregel: wie tot het meerdere (lees: verwijdering van een leerling) bevoegd is, is ook bevoegd tot het

mindere (schorsing van een leerling). Dit betekent dat dezelfde procedures en zorgvuldigheid vereist zijn wanneer een leerling verwijderd wordt als wanneer hij geschorst wordt.

Verwijdering

Een leerling verwijderen is een uiterste maatregel die door de wetgever aan strikte voorwaarden is gebonden. In deze paragraaf gaan we daar nader op in. Voordat het bevoegd gezag het besluit tot verwijdering kan nemen, moet het de leerling (ouder dan 12 jaar) en de ouders horen. Voor een leerling van het primair onderwijs moet ook de groepsleerkracht gehoord worden. Voor het voortgezet onderwijs is overleg met de Inspectie van het Onderwijs vereist, voordat er een besluit genomen wordt. Zodra het besluit tot verwijdering genomen is, zet het bevoegd gezag de volgende stappen:

- Het informeert de leerling (en wanneer de leerling nog geen 21 jaar is ook de ouders) in ieder geval schriftelijk over de verwijdering en de reden daarvan.
- Het informeert leerling en eventueel de ouders over de manier waarop bezwaar tegen de verwijdering gemaakt kan worden.
- Het stuurt een kopie van zijn brief naar de Inspectie van het Onderwijs en de leerplichtambtenaar.

Als de leerplichtambtenaar constateert dat een leerling door zijn school onrechtmatig is uitgeschreven, meldt hij dat binnen twee werkdagen aan de inspectie van het Onderwijs. Een kopie van de melding wordt aan de directeur van de school gestuurd. In de leerplichtadministratie wordt dit aangetekend; de leerling wordt vervolgens wel als 'uitgeschreven' in de administratie opgenomen.

Voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs geldt een strikt uitgangspunt. Verwijdering is alleen maar mogelijk wanneer de plaatsing op een andere school geregeld is. Voor probleemleerlingen die verwijderd gaan worden, moeten oplossingen worden gezocht binnen het samenwerkingsverband voortgezet onderwijs. Een leerling kan in beginsel alleen definitief verwijderd worden wanneer het bevoegd gezag een andere school bereid heeft gevonden de leerling toe te laten. Voor de duur van deze zoektocht is geen wettelijk voorschrift gegeven. De redelijkheid en het primaire belang - een zo goed mogelijke schoolloopbaan van de jongere - vereisen dat de school met een behoorlijk tempo een andere school zoekt. Ouders kunnen overigens weigeren hun kind te laten inschrijven op de school die door de oude school is gevonden. De primaire verantwoordelijkheid voor inschrijving (en dus de keuze van school waar de leerling wordt ingeschreven) ligt nu eenmaal bij de ouders. Dat neemt - volgens de wet - niet de plicht van de oude school weg om te (blijven) zoeken, maar het legt de verantwoordelijkheid natuurlijk wel zwaarder op de schouders van de ouders. Het kan in theorie uiteindelijk zo ver gaan dat de ouders alle mogelijke andere scholen weigeren.

Er staat niet in de wet of de school in die situatie haar zoektocht kan staken, maar dit kan wel worden getoetst in een eventuele bezwaarprocedure. Overigens is verwijdering in de loop van een schooljaar op grond van onvoldoende vorderingen niet toegestaan.

Samengevat kan een leerling worden verwijderd uit het VO in de volgende procedure:

1. De leerling kan voorafgaand aan een besluit tot verwijdering voor korte tijd worden geschorst.
2. Voorafgaand aan het besluit tot verwijdering:
 - moet worden overlegd met de inspecteur;
 - moet de leerling (en bij een minderjarige: zijn ouders) in de gelegenheid worden gesteld om te worden gehoord over het voornemen tot verwijdering, en de redenen daarvoor;
 - moet (bij een leerplichtige leerling) een andere school bereid gevonden worden om de leerling toe te laten.
3. Het daartoe bevoegde orgaan van de school neemt een schriftelijk gemotiveerd besluit waarin is aangegeven dat bezwaar aangetekend kan worden.
4. In het kader van de heroverweging op bezwaar dient de leerling/de ouders te worden gehoord; in deze fase kan de leerling de toegang tot de school ontzegd worden.
5. De inspecteur ontvangt bericht van het definitieve besluit tot verwijdering.

Primair onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs

In het primair onderwijs en het beroepsonderwijs geldt de regel dat de leerling verwijderd kan worden als de school zonder succes acht weken lang heeft gezocht naar een andere school. De school moet die zoektocht maken op grond van een inspanningsverplichting, en de inspanning moet daarbij aantoonbaar zijn. Zodra een andere school bereid is gevonden om de verwijderde leerling op te nemen of na acht weken, vervalt deze inspanningsverplichting.

Een specifiek voorbeeld: in het speciaal basisonderwijs kan het voorkomen dat de school een leerling niet meer de hulp kan bieden die hij nodig heeft en dat verwijzing naar het speciaal onderwijs noodzakelijk wordt gevonden.

Soms weigeren ouders dit advies voor hun kind op te volgen. Ouders hoeven hun kind niet bij het speciaal onderwijs aan te melden, omdat zij verantwoordelijk blijven hun leerplichtige kind in te schrijven. Een school voor (speciaal) basisonderwijs mag een leerling verwijderen als ze daarvoor voldoende draagkrachtige argumenten heeft als ze kan aantonen gedurende acht weken zonder succes naar een andere school te hebben gezocht (Wet op het primair onderwijs, artikel 40, lid 2). De oude school is wettelijk verplicht om te (helpen) zoeken naar een alternatieve school om de ouders te ondersteunen en een zo goed mogelijk aansluitende schoolloopbaan voor het kind te waarborgen.

Als ouders niet willen meewerken aan een overplaatsing van hun kind naar speciaal onderwijs, terwijl de school voor (speciaal) basisonderwijs geen passend onderwijsaanbod meer kan verzorgen, en alle overleg daarover niet werkt, dan heeft de leerplichtambtenaar nog twee juridische mogelijkheden:

- proces-verbaal wegens absoluut verzuim als de oude school de leerling heeft uitgeschreven volgens de Wet op het primair onderwijs, artikel 40, lid 2;
- melding van onvoldoende zorg voor het kind bij de Raad voor de Kinderbescherming, in dit geval bij het advies- en meldpunt kindermishandeling (AMK) van bureau jeugdzorg.

BIJLAGE 4. Voorbeeldtekst voor de schoolgids Samenwerken met ouders

Onze school ziet ouders als een belangrijke partner voor het bereiken van de beste resultaten voor onze kinderen. Wij vinden het belangrijk om, daar waar mogelijk, samen met u ons onderwijs en onze zorg voor uw kind zo goed mogelijk vorm te geven. Thuis en school zijn de belangrijkste leefmilieus van een kind. Als ouder doet u van jongs af aan dagelijks ervaringen op met uw kind. U weet dus veel over het karakter, de ontwikkeling en de beste aanpak van uw kind. Leerkrachten maken uw kind ook een groot deel van de dag mee en zien van uw kind vooral de ontwikkelingen in het leren en het gedrag in de groep. Wij vinden het belangrijk om deze ervaringen met elkaar uit te wisselen. Daarmee kunnen we gezamenlijk de ontwikkeling van uw kind zo goed mogelijk stimuleren en begeleiden.

Wat doen we voor alle kinderen?

Als uw kind voor het eerst op onze school komt, maakt de leerkracht met u een afspraak om bij u en uw kind thuis op bezoek te komen. Op deze manier kunnen we met elkaar kennismaken en kan uw kind laten zien hoe zijn thuisomgeving eruit ziet. Kinderen zijn vaak trots op hun speelgoed, boeken, kamer of andere dingen thuis. Het geeft de leerkracht en ouders ook de mogelijkheid om te vertellen wat ze van elkaar verwachten. In de volgende schooljaren nodigt de leerkracht u na een week of zes na de start van het schooljaar uit voor een kennismakingsgesprek. Uw en onze ervaringen met de ontwikkeling van uw kind kunnen dan uitgewisseld worden.

Drie keer per jaar ontvangt uw kind een verslag. Hierin beschrijft de leerkracht de ontwikkeling van uw kind op onderwijskundig (taal, rekenen, lezen), en sociaal-emotioneel gebied. De leerkracht nodigt u dan ook uit om langs te komen voor een 10-minutengesprek. In dit gesprek kunt u vragen stellen over het verslag en horen onze leerkrachten ook graag hoe u aankijkt tegen de ontwikkeling van uw kind en welke ervaringen u thuis heeft. Mocht u of de leerkracht behoefte hebben om tussentijds een afspraak te maken, dan is dat altijd mogelijk.

Wat doen we als er extra ondersteuning nodig is?

Soms maakt de leerkracht of u als ouder zich zorgen over de ontwikkeling van uw kind. Dan blijkt bijvoorbeeld dat uw kind ergens moeite mee heeft. Dat kan zijn met rekenen of taal, met concentratie, maar ook met samen spelen of samenwerken. De leerkracht overlegt dan met u en meestal ook met de intern begeleider over welke hulp gewenst is. Samen met u worden dan stappen ondernomen om uw kind die hulp of extra aandacht te bieden die het nodig heeft. Dan wordt er een handelingsplan gemaakt waarin staat op welke manier deze ondersteuning zal plaatsvinden. Dit handelingsplan en de resultaten ervan worden met u besproken.

Het zorgteam op school

Soms heeft de school zelf niet voldoende mogelijkheden om de situatie van uw kind echt te verbeteren.

De school kan dan, na overleg met u, het zorgteam inschakelen. Deze deskundigen kunnen met hun specifieke kennis een bredere kijk geven op de ontwikkeling van uw kind en op wat er nodig is aan hulp of ondersteuning. Het zorgteam op school bestaat uit de intern begeleider, de jeugdverpleegkundige van de GGD en de schoolmaatschappelijk werker. Zij kunnen die hulp soms zelf bieden of zij kunnen u en uw kind begeleiden naar andere hulp.

Het zorg- en adviesteam

Het kan zijn dat deze hulp of ondersteuning niet voldoende verbetering brengt in de situatie van uw kind. De school kan dan samen met u besluiten uw kind aan te melden bij het zorg-en adviesteam, het ZAT. In het ZAT werken verschillende deskundigen samen. Het team bestaat uit een jeugdarts, een (school)maatschappelijk werker, een orthopedagoog of psycholoog, een medewerker van bureau jeugdzorg en van het speciaal onderwijs. Het ZAT kan u en de school adviseren over mogelijke oplossingen en de beste hulp voor uw kind. Soms kan het ZAT die hulp zelf bieden of u en uw kind begeleiden naar andere hulp. Daarnaast heeft het ZAT ook de mogelijkheid om aanvullend onderzoek uit te voeren. En het ZAT kan u en de school begeleiden bij het aanvragen van een indicatie voor specialistische hulp. Als de school het ZAT om advies vraagt, doen wij dit in overleg met u en nadat u daarvoor toestemming heeft gegeven. Alle informatie die aan het ZAT gegeven en daar besproken wordt, blijft vertrouwelijk. Mocht u geïnteresseerd zijn in meer informatie over het ZAT, dan kunt u een informatiefolder vragen aan onze intern begeleider.

BIJLAGE 5. Voorbeeld folder voor ouders over ZAT

Samen zorgen voor uw kind
een informatiefolder voor ouders

Soms maakt de leerkracht of u als ouder zich zorgen over de ontwikkeling van uw kind. Dan blijkt bijvoorbeeld dat uw kind ergens moeite mee heeft. Dat kan zijn met rekenen of taal, met concentratie, maar ook met samen spelen of samenwerken. De leerkracht overlegt dan met u en meestal ook met de intern begeleider over welke hulp gewenst is. Samen met u worden dan stappen ondernomen om uw kind die hulp of extra aandacht te bieden die het nodig heeft.

Het zorgteam op school

Soms heeft de school zelf niet voldoende mogelijkheden om de situatie van uw kind echt te verbeteren.

De school kan dan, na overleg met u, het zorgteam inschakelen. Deze deskundigen kunnen met hun specifieke kennis een bredere kijk geven op de ontwikkeling van uw kind en op wat er nodig is aan hulp of ondersteuning. Het zorgteam op school bestaat uit de intern begeleider, de jeugdverpleegkundige van de GGD en de schoolmaatschappelijk werker. Zij kunnen die hulp soms zelf bieden of zij kunnen u en uw kind begeleiden naar andere hulp.

Het zorg- en adviesteam (ZAT)

Het kan zijn dat deze hulp of ondersteuning niet voldoende verbetering brengt in de situatie van uw

kind. De school kan dan samen met u besluiten uw kind aan te melden bij het zorg- en adviesteam, het

ZAT. In het ZAT werken verschillende deskundigen samen. Het team bestaat uit een jeugdarts, een

(school)maatschappelijk werker, een orthopedagoog of psycholoog, een medewerker van bureau

jeugdzorg en van het speciaal onderwijs. Het ZAT kan u en de school adviseren over mogelijke oplossingen en de beste hulp voor uw kind. Soms kan het ZAT die hulp zelf bieden of u en uw kind begeleiden naar andere hulp. Daarnaast heeft het ZAT ook de mogelijkheid om aanvullend onderzoek uit te voeren. En het ZAT kan u en de school begeleiden bij het aanvragen van een indicatie voor specialistische hulp.

Hoe werkt het ZAT?

- U besluit samen met de school uw kind aan te melden voor het ZAT (u geeft hiervoor schriftelijke toestemming).
- Een medewerker van het ZAT verzamelt, bij u en bij de school (via een aanmeldingsformulier of intakegesprek), alle informatie die nodig is om een goed overleg te kunnen voeren.
- Het ZAT bespreekt de situatie van uw kind. Alle aangeleverde informatie wordt strikt vertrouwelijk behandeld.
- Eventueel doet het ZAT aanvullend onderzoek of laat dat doen.
- Het team zoekt samen naar oplossingen en geeft een advies over de benodigde hulp.
- Het advies wordt met u en met de school besproken.
- Vervolgens wordt de benodigde hulp in gang gezet en uitgevoerd. Een medewerker van het ZAT kan vaak zelf lichte hulp bieden aan u of uw kind. Of een medewerker van het ZAT begeleidt u naar andere hulp.

- Indien nodig bereidt het ZAT met u een aanvraag voor specialistische hulp voor.
- Het ZAT adviseert altijd wat de school kan doen om uw kind zo goed mogelijk te begeleiden.
- Na een afgesproken periode worden de resultaten met u en de school besproken. Het ZAT bespreekt hoe het nu met uw kind gaat en of eerdere adviezen en hulp goed zijn uitgevoerd. Soms kan dan een nieuw advies of andere hulp gegeven worden.

Wat zijn de kosten?

Aan de hulp van het ZAT zijn voor u geen kosten verbonden.

Privacy

Zowel de school als het ZAT beschikken over een privacyreglement. Hierin staat hoe zij met persoonsgegevens van u en uw kind en andere privacygevoelige informatie moeten omgaan. Voor het bespreken van uw kind in het zorgteam of ZAT vraagt de school aan u om (schriftelijke) toestemming. De deelnemers aan het zorgteam of ZAT kunnen de situatie van uw kind dan met elkaar bespreken en zo nodig informatie uit de dossiers van uw kind uitwisselen. Deze informatie kan meer inzicht geven in de achtergrond van de hulpvraag van u en uw kind. Het maakt een goede beoordeling van de belemmeringen en de mogelijkheden van uw kind voor de aanpak van de situatie mogelijk. En vormt daarmee een basis voor het vinden van een goede aanpak of oplossing voor uw kind. In alle gevallen is en blijft de informatie over uw kind vertrouwelijk en mag buiten de zorgteam- of ZAT-bespreking niet met anderen gedeeld worden.

Klachtenregeling ZAT

Het ZAT doet z'n uiterste best om zo zorgvuldig mogelijk te werken en zo veel mogelijk samen met u te bespreken wat nodig of mogelijk is. Als u toch van mening bent dat er onjuist is gehandeld of u heeft een andere klacht over het werken van het ZAT, dan beschikt het ZAT over een klachtenregeling. Deze is te verkrijgen bij de ZAT-coördinator.

Bij wie kunt u terecht?

U kunt zich met al uw vragen of klachten over **het zorgteam** op de school richten tot de intern begeleider van de school van uw kind.

De intern begeleider is:

Deze is te bereiken via:

- Telefoonnummer:
- Mail-adres:

Met uw vragen of klachten over **het ZAT** kunt u terecht bij de ZAT-coördinator.

De ZAT-coördinator is:

Deze is te bereiken via:

- Telefoonnummer:
- Mail-adres:

Tot slot...

U bent als ouder natuurlijk de belangrijkste opvoeder van uw kind. Maar ook de leerkracht en de intern begeleider op de school en de deskundigen in het ZAT werken er allen aan om uw kind zo goed mogelijk te begeleiden bij het leren en het opgroeien. Samen kunnen we uw kind de beste zorg bieden. De zorg die past bij wat uw kind zelf kan en wat het nodig heeft.

